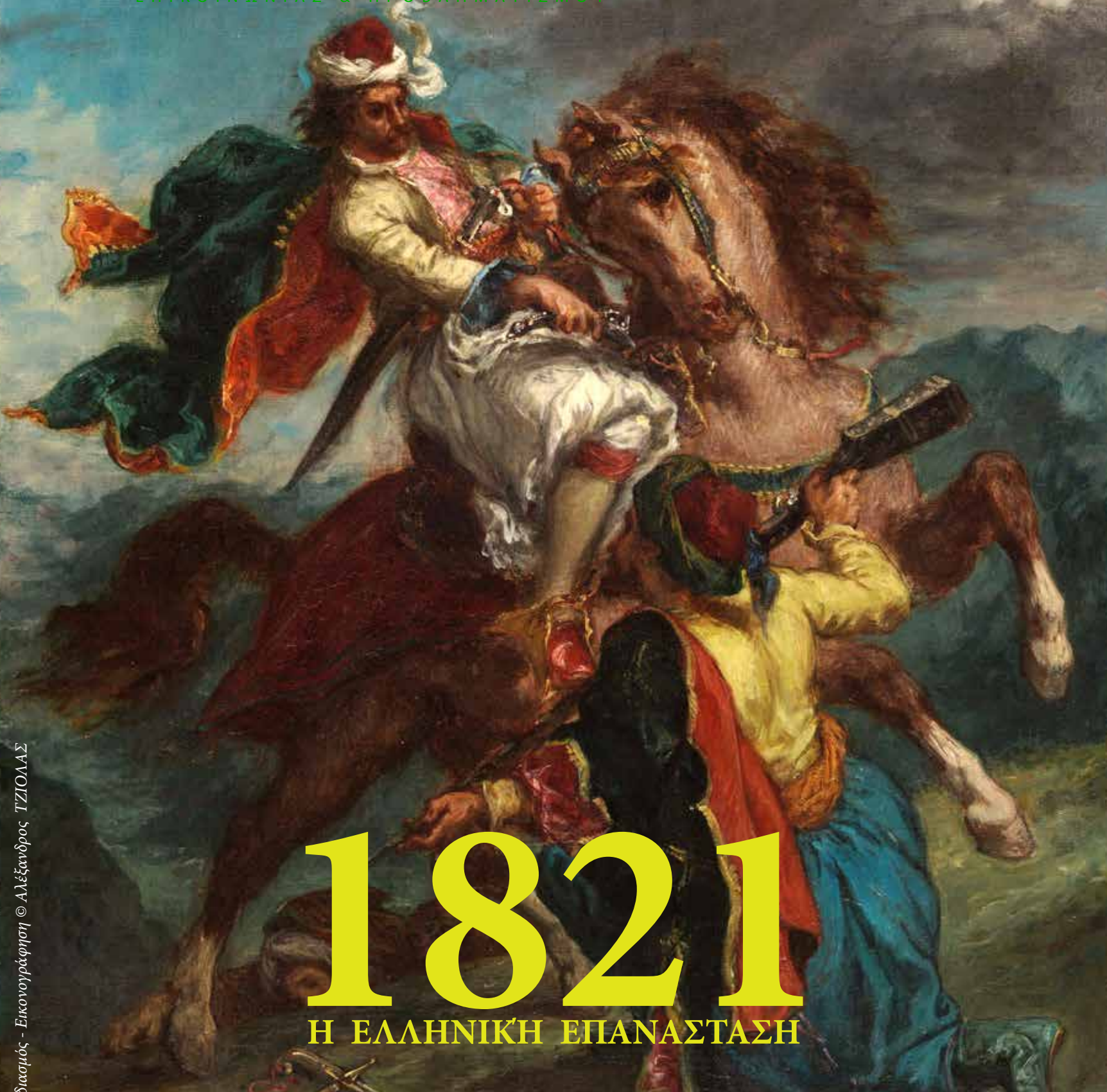

ΜΑΡΤΙΟΣ 2021

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ' No 27

e-Δίαυλος

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

1821

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ • ΚΥΚΛΟΦΕΡΕΙ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Εκδίδεται στη ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ο Διονύσιος Σολωμός (1798-1857) - Από την έξοδο του Μεσολογγίου.

Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι του Σολωμού, και η Έξοδος του Μεσολογγίου

1. Εισαγωγή

Γράφει η Κωνσταντίνα ΓΟΓΤΑΚΗ*

Για την ηρωική Έξοδο του Μεσολογγίου (1826) υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία, τόσο ελληνική όσο και διεθνής. Το ίδιο ισχύει και για τον εθνικό μας ποιητή, τον Διονύσιο Σολωμό. Η «στιγμή», όμως, κατά την οποία η ποιητική ευαισθησία του Σολωμού αντλεί υλικό από το δραματικό Μεσολόγγι, έχει τέτοιο λυρισμό και δυναμική ταυτόχρονα, που πάντα θα αποτελεί πηγή έμπνευσης και δημιουργίας.

Έτσι κι εγώ, βαθιά συγκλονισμένη από το Μεσολόγγι, αλλά και από την συμπύκνωση νοημάτων του Σολωμού,

καταθέτω τη δική μου μικρή συμβολή, ως τιμή στους ήρωες και τις ηρώιδες που έθεσαν τη ζωή τους χωρίς δισταγμό στην υπηρεσία ενός εθνικού οράματος: της ανθρώπινης ελευθερίας.

2. Ο Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)

Μιλώντας κανείς για «στιγμή» στην ποιητική έμπνευση του Σολωμού, το κάνει βέβαια εντελώς συμβατικά, καθώς η έννοια του χρόνου δεν είχε ρεαλιστικές

διαστάσεις για τον Σολωμό, όταν έγραφε. Αντίθετα, ήταν προσηλωμένος στο έργο και το στόχο του. Η αναζήτηση της κατάλληλης μορφής για την ροή της ποιητικότητάς του, αλλά και για την ουσία της προς την ιδανική τελειότητα, αποτελούσε για εκείνον έναν κόπο ζωής, μια συνεχή κι εναγώνια πάλη επιλογής, καθυπόταξης και ανάδειξης των κατάλληλων λέξεων και εννοιών.

Ειδικά η δημιουργία των Ελεύθερων Πολιορκημένων διήρκεσε είκοσι ολόκληρα χρόνια, δηλαδή σχεδόν τη μισή του ζωή. Ο ποιητής άλλαζε διαρκώς το κείμενο, σχολίαζε και μετέπλαθε τις λέξεις. Τα σχέδιασμάτα των ποιημάτων του τα έγραφε πρώτα στην ιταλική, μετά τα μετέφραζε στη Νεοελληνική και στη συνέχεια τα ρύθμιζε σε στίχους. Μιαν ασίγαστη φλόγα είχε μέσα του ο Σολωμός, η οποία πυροδοτήθηκε και από την φωτιά της ποθούμενης εξέγερσης των Ελλήνων.

Ανικανοποίητος ο ποιητής από το έργο του, επιζητούσε το ιδανικό και το απόλυτο, καθώς ο ίδιος είχε εξιδανικεύσει τις ιδέες της ελευθερίας, της φύσης, της ζωής. Και ακόμη περισσότερο κυριάρχησαν κι εξιδανικεύτηκαν στο σολωμικό έργο η ιδέα της πατρίδας, της θρησκείας και της γυναίκας.

3. Ο Σολωμός και η περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής του.

Η εποχή του Σολωμού χαρακτηρίζεται από έντονες πολιτικές, επαναστατικές και πνευματικές διεργασίες. Η Γαλλική Επανάσταση (1789), ο νεοκλασικισμός του 18ου αιώνα, ο γαλλικός διαφωτισμός, ο ιταλικός ρομαντισμός, και γενικότερα η ευρωπαϊκή σκέψη επηρέασαν σημαντικά το αναγεννητικό πνεύμα του ποιητή. Η θεωρία, πάντως, που τον επηρέασε περισσότερο στα γλωσσικά πράγματα και στα επιστημονικά του επιχειρήματα είναι στηριγμένη στον στοχασμό του γαλλικού διαφωτισμού: παιδεία για όλους, και στηριγμένη στην εθνική γλώσσα. Στην ίδια γραμμή εντάσσονται οι απόψεις του για την σημασία της πρωτόγονης και της λαϊκής δημιουργίας, δηλαδή για την αξία του δημοτικού τραγουδιού, και κατ' επέκταση της δημοτικής γλώσσας.

Το σημαντικότερο έργο της ποίησής του ο Σολωμός το δημιουργεί μέσα στο αισθητικό πλαίσιο του ανερχόμενου ρομαντισμού και του φθίνοντος κλασικισμού. Εντός αυτού του μεταβατικού κλίματος, ο ίδιος αξιοποίησε τα δύο πνευματικά ρεύματα, αποβλέποντας σε ένα νέο ποιητικό είδος, το 'μεικτό, αλλά νόμιμο είδος,' που τόση ανάγκη είχε η Ελλάδα.

Η Ιταλία, τον επηρέασε καθοριστικά με τον πνευματικό πολιτισμό της. Αποφασιστική, ωστόσο, ήταν και η επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος της Ζακύνθου, και ιδίως της Ελληνικής Επανάστασης, που εμπύχωνε κάθε σκλαβωμένο Έλληνα με την ελπίδα και το όραμα του ξεσηκωμού.

Ο ίδιος ο Σολωμός, το 1818 που επέστρεψε στη Ζάκυνθο από την Ιταλία, ήταν μόλις 20 χρονών, και βαθιά επηρεασμένος από τα ιδεώδη που καλλιεργούσαν εκείνη την περίοδο τα ιταλικά Πανεπιστήμια. Τα νεανικά του ποιήματα χαρακτηρίζονται από έντονο αίσθημα και φαντασία.

Έδειξε αμέσως το ενδιαφέρον του για τα ελληνικά πράγματα και ζητούσε ασταμάτητα να ενημερώνεται για την εξέλιξή τους. Μέσα σε πέντε χρόνια, από το 1818 που γύρισε ως τα 1823 όταν έγραφε τον «Ύμνο εις την Ελευθερίαν», σημείωσε μεγάλη πρόοδο στην ελληνική γλώσσα.

Ως έρεισμα για την αφύπνιση της εθνικής του συνείδησης, προσφέρθηκαν στον Σολωμό, όπως και στους περισσότερους Έλληνες, ο Μοριάς και η Ρούμελη. Το φρόνημα όλων είχε αρχίσει να αναπτρώνεται, ύστερα από τη σκλαβιά τετρακοσίων περίπου ετών.

Κι ενώ οι αγωνιστές είχαν τα όπλα, αυτός είχε την έμπνευση και το μολύβι, αναλαμβάνοντας, σταδιακά, τον εθνικό του ρόλο. Μέσα από την ποίησή του θα μιλήσει τελικά όλη η Ελλάδα. Η φράση του, στους Ελεύθερους Πολιορκημένους, ιταλικά γραμμένη, προτρέπει:

Κλείσε μέσα στην ψυχή σου την Ελλάδα. Θα αισθανθής μέσα σου να λαχταρίζη κάθε είδος μεγαλείου και θα είσαι ευτυχισμένος.

Ο Σολωμός, διατηρούσε συνεχή επαφή με την επαναστατημένη Ελλάδα. Ενδιαφερόταν να μάθει για

τα πεδία των μαχών, τα πολεμικά επιτεύγματα των ηρώων και για τις πολιτικές κινήσεις των Φιλελλήνων. Οι πληροφορίες, όμως, για διχόνοιες μεταξύ των Αγωνιστών του προκαλούν μεγάλη στεναχώρια... Απέναντι από τη Ζάκυνθο, το ηρωικό Μεσολόγγι, ήταν αποκλεισμένο δια στεριάς και δια θαλάσσης, και ζούσε την σκληρή δοκιμασία. Ακουγόταν ο συνεχής αντίλαλος των κανονιών. Ήταν η πρώτη πολιορκία...

Ο Σολωμός παρακολουθούσε τα γεγονότα στο Μεσολόγγι. Οι γυναίκες εκεί λιμοκτονούσαν, σιωπηλές και πονεμένες φιγούρες, ήταν σαν σκηνή χορού αρχαίας τραγωδίας.

Από μαρτυρία του Σπαρτιάτη Λάμπρου Μιχαλόπουλου, υπηρέτη του Σολωμού, μαθαίνουμε ορισμένα στιγμιότυπα: Ένα μεσημέρι, ενώ ήταν στρωμένο το τραπέζι, άκουσε ο ποιητής τις κανονιές.

Ταράχτηκε τόσο που βγήκε από το σπίτι.

Περπάτησε, περπάτησε, ως την κορυφή του λόφου, και υψώνοντας τα χέρια έβγαλε δακρυσμένος μια απελπισμένη κραυγή: «Βάστα, καημένο Μεσολόγγι». Εξάλλου, ένα βράδυ, καθόταν σκεπτικός και αμίλητος κάτω από μια γέρικη ελιά, κι έσπασε τη βαριά σιωπή του λέγοντας στον υπηρέτη του: «Λάμπρο, τι να γίνονται εκεί κάτω τα' αδέρφια μας;» Κι εδάκρυσε.

Μια άλλη φορά, έδωσε το φαγητό του να το φάνε οι χωρικοί, και είπε: «Την ώρα τούτη, πόσοι πεινάνε στο Μεσολόγγι! Δεν θέλω περιστέρια». Και έφαγε ξερό μαύρο ψωμί κι ελιές.

Κάτω από τέτοιες ψυχολογικές συνθήκες και με σφιγμένη την καρδιά του, έγραφε. Η γραφή του Σολωμού αξιοποιούσε την δημοτική παράδοση της Επτανήσου, κι ας ήταν ακόμη αδιαμόρφωτη η δημοτική γλώσσα, καθώς η πίστη του ήταν ότι «ο λαός είναι δάσκαλος των λέξεων» (Διάλογος).

Κάτοχος βαθιάς παιδείας, κατόρθωσε μέσα σε πέντε χρόνια αφότου επέστρεψε απ' την Ιταλία, τον Μάιο του 1823, να γράψει τον «Ύμνον εις την Ελευθερίαν», όπως αναφέραμε.

Η κεντρική ιδέα του «Ύμνου» αποτελείται από την παντοδυναμία της Ελευθερίας, που είναι αυθεντικό παιδί της Ελλάδας.

Για το λόγο αυτό και ο ποιητής ταυτίζει την αγωνιζόμενη Ελλάδα με το όραμα της εθνικής ελευθερίας. Ο «Ύμνος», τον οποίο έγραψε πρώτα στην ιταλική και ύστερα τον στιχούργησε στην ελληνική, καταξίωσε τον Σολωμό ως ποιητή εθνικό.

4. Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι

Οι αποσπασματικοί στίχοι που έμειναν στην ιστορία των γραμμάτων μας με τον τίτλο «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» αρχικά είχε τιτλοφορηθεί «Το Χρέος» και αργότερα «Αδελφοποιοί». Το επικολυρικό ποίημα άλλαξε τίτλο τέσσερεις φορές, κι έχει γραφτεί για τους αγωνιστές του Μεσολογγίου, που ήταν πολιορκημένοι στο σώμα μεν, αλλά ελεύθεροι στην ψυχή.

Το ποίημα εστιάζεται στις δεκαπέντε τελευταίες ημέρες από τη μάχη της Κλείσοβας έως την Έξοδο, κι επομένως σε μίαν ατμόσφαιρα υψηλού ηρωισμού. Ο ποιητής έχει πρόθεση να δείξει τη νίκη της ηθικής ελευθερίας εναντίον της υλικής βίας.

Σύμφωνα με τη διάρθρωση του ποιήματος θα ακολουθήσουν οι «Στοχασμοί» του ποιητή, κατά μετάφραση του Ιάκωβου Πολυλά, και στη συνέχεια τα τρία υπάρχοντα ποιητικά Σχεδιάσματα με τις πεζογραφικές σημειώσεις του Σολωμού και του Πολυλά. Το Α' Σχεδιάσμα είναι γραμμένο στα 1826 στη Ζάκυνθο, και αποτελεί μια πρόρρηση για την πτώση του Μεσολογγίου.

Να σημειωθεί ότι το 1826 ο Σολωμός άρχισε να γράφει και τη «Γυναίκα της Ζάκυθος», την οποία επεξεργάστηκε και αργότερα στην Κέρκυρα, αφήνοντάς την πάντως ατελείωτη. Η πλοκή πάντως του ποιήματος αυτού περιστρέφεται γύρω από την πτώση του Μεσολογγίου και τη βάνανση συμπεριφορά της 'Γυναίκας της Ζάκυθος' απέναντι στις γυναίκες-πρόσφυγες της ηρωικής πόλης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο του έργου ένας ιερομόναχος, ο Διονύσιος (δηλαδή ο ποιητής ο ίδιος, που το πνεύμα του μεταφέρεται στο Μεσολόγγι), οραματίζεται και προφητεύει την πτώση του Μεσολογγίου.

Το ποίημα «Γυναίκα της Ζάκυθος», το οποίο ο Πολυλάς χαρακτήρισε 'προφητικό θρήνο' για το πέσιμο του

Louis Joseph Toussaint Rossignol-Η τελευταία μετάληψη των Μεσολογγιτών

Μεσολογγίου, συνδέεται με το Α' Σχέδιασμα των Ελεύθερων Πολιορκημένων.

Το Β' Σχέδιασμα είναι γραμμένο στην Κέρκυρα, γύρω στα 1833-1844, και αποτελεί μια επικολυρική σύνθεση σχετική με τις δυσκολίες και τη γενναιότητα των αγωνιστών κατά τις τελευταίες ημέρες της πολιορκίας, μέχρι την Έξοδο. Το Γ' Σχέδιασμα αναφέρεται στην Έξοδο του Μεσολογγίου, την 11η Απριλίου 1826.

Ο Σολωμός άρχισε να το γράφει στην Κέρκυρα από το 1844, και το επεξεργαζόταν έως το τέλος της ζωής του. Στο Σχέδιασμα αυτό το Μεσολόγγι δεν αναφέρεται ρητά, αλλά υπονοείται.

Η έναρξη του ποιήματος γίνεται με μια ιδιαίτερα συμβολική εικόνα. Στο Α' Σχέδιασμα ο Σολωμός προσωποποιεί την Ελλάδα. Την παριστάνει ως μαυροφορεμένη γυναίκα, που έχοντας κρεμάσει τη λύρα στον ώμο, ζητάει ηθική δικαιοσύνη για τους ήρωες και τους μάρτυρες της από όλα τα μέρη της γης.

Ο πολιορκημένος τόπος του Μεσολογγίου, το

«αλωνάκι», όπως το ονομάζει ο ποιητής, είναι πλημμυρισμένος από δόξα:

*«Τότες εταραχτήκανε τα σωθικά μου, και έλεγα πώς
ήρθε ώρα να ξεψυχήσω...*

*Το χάραμα επήρα
του Ήλιου το δρόμο,
κρεμώντας τη λύρα
τη δίκαιη στον ώμο,
και απ' όπου χαράζει,
και ως όπου βυθά,*

*τα μάτια μου δεν είδαν τόπον ενδοξότερον από τούτο
το αλωνάκι».*

5. Η πολιορκία του Μεσολογγίου

Το Μεσολόγγι βρισκόταν στα χέρια των Ελλήνων από την κήρυξη της επανάστασής του, στις 20 Μάη 1821. Η σημασία της θέσης του κατέστη άμεσα αντιληπτή από την τοπική ηγεσία της επανάστασης, και αποτέλεσε την αφορμή της απόφασης του Σουλτάνου για την

πολιορκία του.

Πρώτη φορά πολιορκήθηκε τον Νοέμβρη του 1822, απ' τα στρατεύματα του Ομέρ Βρυώνη και του Ρεσίτ Μεχμέτ ή Κιουταχή. Η επίθεση κράτησε ως την 23η Δεκεμβρίου (παραμονές Χριστουγέννων) του ίδιου έτους, οπότε, έχοντας υποστεί σοβαρές απώλειες, αναγκάστηκαν να λύσουν την πολιορκία και ν' αποχωρήσουν άπρακτοι. Στις 20 Σεπτεμβρίου του 1823 ένα νέο τουρκικό στράτευμα υπό τον Μουσταή πασά κατευθύνθηκε προς το Μεσολόγγι.

Επιτιθέμενοι, όμως, οι Τούρκοι ανεπιτυχώς στο γειτονικό Αιτωλικό, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το σχέδιο επίθεσης στο Μεσολόγγι και να αποχωρήσουν στις 17 Νοεμβρίου του ίδιου έτους.

Από τις 15 Μαρτίου του 1825, ως τις 10 Απριλίου του 1826, δηλαδή επί έναν ολόκληρο χρόνο, το Μεσολόγγι πολιορκήθηκε για δεύτερη φορά από στεριά και θάλασσα. Καθώς όμως η πόλη αυτή αποτελούσε το κλειδί του Μοριά και της Ρούμελης, και σε συνδυασμό με το ότι το φιλελληνικό κίνημα πίεζε τις Ευρωπαϊκές Αυλές να αναγνωρίσουν την ύπαρξη ελληνικού ζητήματος, ο Σουλτάνος αποφάσισε να επιταχύνει την διαδικασία της πολιορκίας του. Έτσι, ο Μαχμούτ έδωσε στον Κιουταχή (Μεχμέτ Ρεσίτ) την κατηγορηματική διαταγή: *‘Η το Μεσολόγγι ή το κεφάλι σου’*.

Ο σκληροτράχηλος Κιουταχής, ισχυρός στρατηλάτης της εποχής του, στρατοπέδευσε έξω από το Μεσολόγγι με 20 χιλιάδες ενόπλους, έχοντας εξασφαλισμένα τα νώτα από τις άλλες φιλικές δυνάμεις.

Οι άντρες της Φρουράς του Μεσολογγίου ανέρχονταν σε 4 χιλιάδες. Ανάμεσά τους ήταν και πολλοί ηρωικοί Σουλιώτες, όπως και πρόσφυγες από τα γειτονικά χωριά. Μαζί τους βρίσκονταν ακόμη 8 χιλιάδες περίπου γυναίκοπαιδα, γέροντες, άρρωστοι και λαβωμένοι. Μεταξύ των εμπολέμων υπήρχε, επομένως, μια σαφής αριθμητική δυσαναλογία, την οποία ωστόσο εξουδετερώνει ο ηθικός παράγων.

Οι επιθέσεις, οι σφοδρές μάχες, οι ναυτικές συγκρούσεις, η αιματοχυσία, αποτελούν το δραματικό σκηνικό αυτής της πολύμηνης πολιορκίας. Οι πολιορκημένοι αντιστέκονται με σθένος, ενώ από τα

γιουρούσια συλλαμβάνονται Τούρκοι ως αιχμάλωτοι. Ο Κιουταχής προτείνει την παράδοση της πόλης, απειλώντας ότι διαφορετικά θα πραγματοποιηθεί μεγάλη έφοδος. Η Φρουρά του Μεσολογγίου στέλνει, ωστόσο, την εξής απάντηση:

‘Τα κλειδιά του Μεσολογγίου είναι κρεμασμένα στις μπούκες των κανονιών μας’:

«Η δύναμή σου πέλαγο κι' η θέλησή μου βράχος»

Οι συνεχείς αποτυχίες του Κιουταχή οδηγούν τον Δεκέμβριο του 1825 στην ενίσχυση των Τουρκικών δυνάμεων με τον Ιμπραήμ Πασά από την Αίγυπτο. Αυτός ακολουθείται από μεγάλες δυνάμεις πεζικού, πυροβολικού και ιππικού, που αυξάνονται και με άλλες, συμπληρωματικές, αποστολές.

Με όλο αυτό το πολυπληθές στράτευμα, ο Ιμπραήμ σκοπεύει όχι μόνο στην άλωση του Μεσολογγίου, αλλά και στην εκπόρθηση ολόκληρης της Πελοποννήσου. Ωστόσο, οι Μεσολογγίτες δεν δειλιάζουν, παρά το γεγονός ότι αγωνίζονται εναντίον τόσων αντιπάλων: *Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπ' Άγγλου.*

Δεν τους βαραίν' ο πόλεμος, αλλ' έγινε πνοή τους.

Οι νέες προτάσεις για παράδοση της πόλης που υποβάλλονται, αποκρούονται δυναμικά. Βασιζόμενοι οι πολιορκημένοι στον ανεφοδιασμό τους από τον στόλο του Ανδρέα Μιαούλη, είχαν κατορθώσει για μεγάλο διάστημα να αποκρούουν αποτελεσματικά τους Τούρκους.

Απ' τα τέλη Νοεμβρίου του 1825 ωστόσο έχει ήδη σταματήσει το Μεσολόγγι να επισιτίζεται. Η κατάληψη τον Μάρτιο του 1826, νησίδων της λιμνοθάλασσας που έχουν στρατηγική σημασία, παρέχει στους Τούρκους ένα ισχυρό πλεονέκτημα, καθώς ο ελληνικός στόλος δεν έχει, πλέον, τη δυνατότητα να ανεφοδιάσει την πόλη.

Η εξέλιξη αυτή ήταν δραματική, αποτελώντας τελικά την ‘Αχίλλειο πτέρνα’, το τρωτό δηλαδή σημείο της αντοχής των πολιορκημένων. Ο αποκλεισμός του ανεφοδιασμού απέκοψε τους πολιορκημένους από τον έξω κόσμο, στερώντας τους το φαγητό, τα φάρμακα, τα όπλα.

Τους απέκοψε όμως και από κάθε παροχή για την

αντιμετώπιση της καθημερινής τους ζωής, των τραυματισμών και της ίδιας της επιβίωσής τους. Και έτσι η ζωή γι' αυτούς έχει πια χάσει την αξία της.

6. Η εξαθλιωτική πείνα. Σελίδες δόξας

Το Απόσπασμα 1 του Β' Σχεδιάσματος των Ελευθέρων Πολιορκημένων έχει ως κεντρική ιδέα την πείνα, η οποία αποτελεί και την πρώτη βαθμίδα δυσκολιών για τους Πολιορκημένους. Ο Σολωμός αναδεικνύει την στάση του πολεμιστή, και μάλιστα του Σουλιώτη άντρα, απέναντι στην πείνα. Η γενναία ψυχή του Σουλιώτη ταραζεται από μια μεγάλη έγνοια.

Δεν είναι η πείνα που τον αναστατώνει, ούτε κι η ιδέα του θανάτου. Τον βασανίζει το γεγονός ότι στα αδύναμα εξαιτίας της ασιτίας χέρια του, το τουφέκι έγινε βαρύ. Στέκεται απομονωμένος σε μιαν άκρη, για να μην τον δει κανείς, και κλαίει.

Δεν κλαίει από δειλία ή από φόβο, αλλά πληγώνεται η φιλοτιμία του, φοβούμενος ότι θα μειωθεί η μαχητική του ικανότητα... Και, το χειρότερο είναι ότι ο εχθρός γνωρίζει την αδυναμία του αυτή.

Γίνεται, έτσι, ο Σουλιώτης άνδρας ένας μαχητής-σύμβολο για το ψυχικό του μεγαλείο:

*Παράμερα στέκει
ο Άνδρας και κλαίει.
αργά το τουφέκι
σηκώνει και λέει:
«Σε τούτο το χέρι
τι κάνεις εσύ;
Ο εχθρός μου το ξέρει,
πως μου είσαι βαρύ...*

Στο Σχεδιάσμα Β', εκτός από τον Σουλιώτη στον οποίο αναφέρεται εκ νέου, ο Σολωμός εστιάζεται στη Μεσολογγίτισσα μάννα και στην αντιμετώπιση της πείνας. Στον κάμπο του Μεσολογγίου επικρατεί πένθιμη ατμόσφαιρα. Ένα πουλί πετά αμέριμνο.

Η χαρά του οφείλεται στο ότι βρίσκει την τροφή του. Αντίθετα, η μάννα, πικραμένη, φθονεί την ευτυχία του πουλιού, επειδή αυτή δεν μπορεί να θρέψει το παιδί της. Η θέση της γίνεται ακόμη πιο τραγική, επειδή το πουλί είναι ελεύθερο στον κάμπο, ενώ το δικό της, όπως και

η ίδια, πολιορκημένο στο μικρό 'αλωνάκι'.

Οι πολλές στερήσεις της μαύρισαν τα μάτια, σε τέτοιο βαθμό που να ορκίζεται η μάννα στα μάτια του παιδιού της, ως εκδήλωση απέραντης αγάπης, που είναι και η κορύφωση της αντοχής της:

*Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει.
λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάννα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάννα μνέει·
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω 'γω στο χέρι;
Οπού συ μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός το ξέρει.*

Η πραγματικότητα στο πολιορκημένο Μεσολόγγι είναι ακόμη χειρότερη και πιο σκληρή, ενώ ήδη από τον Φεβρουάριο είχε αρχίσει να γίνεται απελπιστική. Τα πρόσωπα χλώμιασαν, τα μάτια βαθούλωσαν, αλλά οι μαχητές, άνδρες και γυναίκες, παιδιά και γέροι, δεν λιποψυχούσαν.

Και αναγκάζονται να τρώνε, στην αρχή, τα μεγάλα ζώα, καμήλες, άλογα, μουλάρια, γαϊδούρια... Ύστερα... εξαναγκάζονται να τρώνε γάτες, σκυλιά, ποντίκια,

Ary SCHEFFER :Ελληνόπουλο υπερασπίζεται τον πληγωμένο πατέρα του (1827)- Μουσείο Μπενάκη

βατράχια, σκουλήκια, θαλασσινά φύκια, αρμυρήθρες. Πλούσιοι και φτωχοί - μιας και το χρήμα δεν είχε πλέον καμία αξία - έφτασαν στο σημείο, να τρώνε ακόμη... και ανθρώπινα εντόσθια, μυαλά, αίματα και τεμάχια από τις σάρκες των νεκρών.

Αλλά και το νερό στα πηγάδια, μετά την καταστροφή του αγωγού του υδραγωγείου, ήταν γλυφό, μολυσμένο, και τους έκανε να διψούν χειρότερα. Όλες αυτές οι αηδιαστικές 'τροφές' τους προξενούσαν εμετό, πόνους, δυσεντερία, και κυριολεκτικά τους θέριζαν.

Και ω πείνα και φρίκη!

Ένας μεγάλος αριθμός θανάτων τους αποδεκατίζει κάθε μέρα, και τους τσακίζει ηθικά και ψυχικά. Πέθαιναν 100 - 150 άτομα, και οι περισσότεροι έμεναν άταφοι, αστόλιστοι και άκλαυτοι. Τους σκέπαζαν αδάκρυτοι, με τις κάπες τους.

Χωρίς κλάματα θα δεχτούν και το γκρέμισμα των σπιτιών τους, για να εξοικονομήσουν υλικά. Οι γυναίκες περήφανες κι αλύγιστες, κρύβουν την απελπισία για τους τραυματισμένους, τους γέρους γονείς, και τα πεινασμένα παιδιά τους.

Ψυχή μεγάλη και γλυκειά, μετά χαράς το λέω:

Θαυμάζω τες γυναίκες μας και στ' όνομά τους μνέω.

Αντιμετωπίζουν την πείνα, τον εσωτερικό εχθρό, με την ίδια ψυχική εγκαρτέρηση που αντιμετωπίζουν τους Τούρκους, τον εξωτερικό εχθρό. Όλοι μαζί, στέλνουν το μήνυμα: *Δεν παραδίνουμε την πόλη μας. Πεθαίνουμε, αλλά δεν προσκυνούμε*.

Τι αγέρωχη περιφρόνηση του θανάτου! Έναν ολόκληρο χρόνο έχουν αντέξει την πολιορκία από στεριά και από θάλασσα. Η πείνα, όμως, τους έχει εξουθενώσει. Δεν μοιάζουν πλέον με ζωντανούς, αλλά με φαντάσματα ή με σκιές βγαλμένες από την ομηρική Νέκυια.

Ακόμη κι αν γίνει η επίθεση δεν φοβούνται τον εχθρό, αλλά μήπως τα χέρια τους δεν μπορέσουν να σηκώσουν το βάρος του όπλου.

Οι πολιορκημένοι στρατιώτες και οι άμαχοι του Μεσολογγίου είναι έτοιμοι για τη μεγάλη αυτοθυσία.

Οι δυνατότητες άμυνας απέναντι στα τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα έχουν πλέον χαθεί. Τα ελάχιστα τρόφιμα έχουν εξαντληθεί. Δεν ελπίζουν σε βοήθεια, και δεν

έχουν σωτηρία. Μετά την ηρωική άμυνα η μόνη διέξοδος που τους απομένει είναι η ηρωική Έξοδος.

Οιοπλαρχηγοί και οι πρόκριτοι της πόλης καταστρώνουν το σχέδιο, παίρνοντας υπόψη τους λαβωμένους και τους αρρώστους και μετά τα γυναικόπαιδα. Οι Έξοδιτες' θα χωριστούν σε τρία Σώματα, με αρχηγούς τον Δημήτριο Μακρή, τον Κίτσο Τζαβέλλα και τον Νότη Μπότσαρη. Θα αφήσουν πίσω τους τους τραυματίες και τους ανήμπορους γονείς, να μοιραστούν τον βέβαιο θάνατο. Θα αφήσουν την πόλη, τα σπίτια, τους τάφους των νεκρών τους. Με μεγάλη οδύνη. Και χωρίς να στενάζουν. Τίποτε, όμως, δεν θα μείνει πίσω τους για τους εχθρούς:

*Και βλέπω πέρα τα παιδιά και τες αντρογυναίκες
γύρου στη φλόγα π' άναψαν, και θλιβερά τη θρέψαν
μ' αγαπημένα πράγματα και με σεμνά κρεβάτια,
ακίνητες, αστέναχτες, δίχως να ρίξουν δάκρυ.*

7. Ο Πειρασμός των Ελεύθερων Πολιορκημένων

Ο Σολωμός στο σημείο αυτό επεκτείνει το μήνυμα της θυσίας των υπερασπιστών του Μεσολογγίου στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου. Το περίφημο 'απόσπασμα' του Πειρασμού αποτελεί μια κορυφαία στιγμή για τον ψυχισμό των Πολιορκημένων, αλλά και για την ποίηση του Σολωμού. Ο πειρασμός για τον ποιητή αποτελεί ένα πολυσήμαντο γεγονός που αγγαλιάζει τις αισθήσεις, αλλά και την ψυχή του ανθρώπου.

Την ίδια ώρα που ο άνθρωπος, υπερασπιζόμενος μια ύψιστη ιδέα, ετοιμάζεται για αυτοθυσία, η φύση πανηγυρίζει, διανύοντας την απρόσκοπτη πορεία της. Μια σειρά ισχυρών αντιθέσεων εναλλάσσεται στη σκηνή αυτή.

Η αγαλλίαση της φύσης επεκτείνεται ακόμη και στις μικρότερες μορφές ζωής, στην πεταλούδα, τη μέλισσα, ακόμη και στο σκουληκάκι. Όλα κινούνται μέσα σ' ένα τοπίο σχεδόν παράδοξο, καθώς δεν υπάρχει σε αυτό μια καθαρή αίσθηση του χρόνου. Το φως και το σκοτάδι συνεχίζουν την αιώνια εναλλαγή τους.

Ο πειρασμός της Φύσεως αποτελεί τη δεύτερη βαθμίδα δυσκολιών για τους Πολιορκημένους, μετά την πείνα.

Το φυσιολατρικό στοιχείο στην ποίηση του Σολωμού βαδίζει παράλληλα προς το θρησκευτικό, το ηθικό, το εθνικό, το πατριδολατρικό και το ανθρωπιστικό.

Η Άνοιξη, ο Απρίλης, το κρίνο, τα άνθια αναμειγνύονται στις σκέψεις και τα συναισθήματά του, καθώς θεωρεί τον άνθρωπο σφιχτά δεμένο με τη Φύση, παρατηρεί ο Γεώργιος Παπανικολάου.

Με τον ουρανό, τη θάλασσα, τα αηδόνια, ο Σολωμός δημιούργησε φυσιολατρικούς πίνακες. Ακόμη και η νεκρή και η ακίνητη ύλη, η μαύρη πέτρα, το χώμα, μετουσιώνονται σε εικόνα και γίνονται αισθητά στην ποίησή του.

Αυτός ο Απρίλης κι αυτός ο Έρωτας που χορεύουν θα εμπνεύσουν στη συνέχεια τον Ρίτσο, τον Σεφέρη, τον Ελύτη. Ο εξωτερικός κόσμος σφύζει από ζωντάνεια. Παντού, στον ουρανό, στη γη και στα νερά, δημιουργείται μια νέα ζωή.

Οι βλαστοί αφήνουν ελεύθερη τη μυρωδιά τους στον ήλιο, ενώ τις φυσικές ομορφιές τις βλέπουν μόνο οι αλαφροήσκιωτοι, δηλαδή οι ονειροπαρμένοι. Αλλά εκείνοι, οι Πολιορκημένοι, πρέπει να πεθάνουν.

Ο πειρασμός της έμψυχης φύσης και το αθώο αεράκι είναι υπόσχεση για ζωή και θάνατο μαζί, ενώ η ωραιότητα της φύσης μεγαλώνει στους πολιορκημένους τον πόνο ότι θα τη χάσουν.

Το απόσπασμα 2 του Β' Σχεδιάσματος έχει ως κεντρική ιδέα ότι ο θάνατος μέσα στη μαγεία της άνοιξης και την πηγή του έρωτα αξίζει χίλιους θανάτους:

*Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε,
και όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε
κλειούνε.*

*Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
κι ολόλευκο εσύμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.
Και μες στις λίμνης τα νερά, όπ' έφτασε μ' ασπούδα,
έπαιξε με τον ήσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο-
το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκειά κι εκείνο.
Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη,
η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι-
με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει.*

όποιος πεθάνη σήμερα, χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ' η ψυχή και ξαστοχάει γλυκά τον εαυτό της.

*Στο απόσπασμα 6 του Γ' Σχεδιάσματος, ο Πειρασμός,
έχει το ίδιο περιεχόμενο με το παραπάνω, αλλά
διαφορετική μορφή:*

*Έστησ' ο Έρωτας χορό με τον ξανθόν Απρίλη,
κι' η φύσις ηύρε την καλή και τη γλυκειά της ώρα,
και μες στη σκιά, που φούντωσε, και κλει δροσιές και
μόσκους,*

ανάκουστος κιλαϊδισμός και λιποθυμισμένος.

*Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα,
χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσκοβολισμένη,
και παίρνουνε το μόσκο της, κι' αφήνουν τη δροσιά
τους,*

*κι ούλα στον ήλιο δείχνοντας τα πλούτια της πηγής
τους,*

*τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί, και κάνουν σαν αηδόνια.
Έξ' αναβρύζει κι η ζωή σ' γη, σ' ουρανό, σε κύμα.
Αλλά στης λίμνης το νερό, π' ακίνητό' ναι κι άσπρο,
ακίνητ', όπου κι αν ιδής, και κάτασπρ' ως τον πάτο,
με μικρόν ήσκιον άγνωρον έπαιξ' η πεταλούδα,
που' χε βωδίσει τς ύπνους της μέσα στον άγριο κρίνο.*

Αλαφροήσκιωτε καλέ, γιά, πές απόψε τι δεσ·

*Νύχτα γιομάτη θαύματα, wύχτα σπαρμένη μάγια!
Χωρίς ποσώς γης, ουρανόσ και θάλασσα να πνένε,
ουδ' όσο κάν' η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι,
γύρου σε κάτι ατάραχο π' ασπρίζει μες στη λίμνη,
μονάχο ανακατώθηκε το στρογγυλό φεγγάρι,
και όμορφη βγαίνει κορασιά ντυμένη με το φως του.*

*Το απόσπασμα του Σολωμού για τον Πειρασμό, έχει
ως κεντρική ιδέα τον πειρασμό της φύσης, και θυμίζει
το παράπονο που η δημόδης ποίηση αποδίδει στον*

Αθανάσιο Διάκο:

*Για ιδές καιρό που διάλεξε ο Χάρος να με πάρη,
τώρα π' ανθίζουν τα κλαριά και βγάζ' η γης χορτάρι...
Ο πειρασμός, ωστόσο, δεν τους κλόνησε. Το δέλεαρ
της ζωής, έναντι του τιμήματος του θανάτου, είναι
πολύ ελκυστικό για τον καθένα. Όχι όμως και για τον
αγωνιστή του Μεσολογγίου.*

Ο πολιορκημένος ήρωας δεν υποκύπτει στον πειρασμό της ζωής και της φύσης. Αντίθετα, επιλέγει συνειδητά την ηθική του υποχρέωση, ανεξαρτήτως του επερχόμενου κόστους. Η ομορφιά της προσκόλλησης σε ένα ιδανικό, αποδεικνύεται υψηλότερη από αυτήν της φύσης. Έτσι, η συνειδησή του δεν δειλιάζει και δεν αντιμετωπίζει δίλημμα. Η απόφαση είναι ειλημμένη.

8. Η ηρωϊκή Έξοδος. Σελίδες δόξας

Έφθασε έτσι η μεγάλη ώρα, η κρίσιμη στιγμή της Εξόδου, αλλά και η κορύφωση της τραγωδίας:

*Είν' έτοιμα, στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων,
δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά, κι ελεύθεροι να
μείνουν,*

εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το Χάρο.

Η κίνηση αποφασίστηκε να γίνει τη νύχτα της 10ης Απριλίου 1826, ανήμερα του Λαζάρου, ξημερώνοντας η Κυριακή των Βαΐων. Από τις 7 η ώρα το απόβραδο, αρχίζει η σιωπηλή Έξοδος. Έχουν προηγηθεί σκηνές αποχωρισμού γεμάτες πόνο. Αγγαλιάζονται μεταξύ τους, για τελευταία φορά, ενώ ορισμένοι πέφτουν στα γόνατα και φιλούν τ' αγιασμένα χώματα της πατρικής γης:

*Μια φούχτα χώμα να κρατώ και να σωθώ μ'
εκείνο.*

Το δέος μπροστά στο θάνατο αποτελεί άλλη μια βαθμίδα δυσκολιών για τους πολιορκημένους, μπροστά στον οποίο ωστόσο θα παραμείνουν αλύγιστοι:

*Ετούτη είν' ύστερη νυχτιά. όλα τα' αστέρια βγάνει.
οληνυχτίς ανέβαινε η δέηση το λιβάνι...
... Αγάπη κι έρωτας καλού τα σπλάχνα τους
τινάζουν.*

*τα σπλάχνα τους κι η θάλασσα ποτέ δεν ησυχάζουν
γλυκειά κι ελέφτερη η ψυχή σαν να' τανε βγαλμένη,
κι υψώναν με χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη.*

Παρά την τραγικότητα της στιγμής, μια φλόγα φωτίζει τα μάτια τους, καθώς γνωρίζουν ότι δεν έχουν άλλη επιλογή. Η Έξοδος είναι μονόδρομος. Ίσως έτσι διασωθούν. Ίσως, παρά το πλήθος τους, καταφέρουν να περάσουν τις ξύλινες γέφυρες της τάφρου.

Κι ίσως ο Καραϊσκάκης ή οι άλλοι οπλαρχηγοί τους

ενισχύσουν εξωτερικά. Πίσω τους οι απομείναντες, οι 'Καστρίτες', ανατινάζονται μαζί με ολόκληρο το Μεσολλόγγι για να μη πέσει τίποτε στα χέρια των εχθρών.

Οι 'Εξοδίτες' σφίγγουν την καρδιά τους, καθώς το κίνητρο της ελευθερίας είναι ζωντανό μπροστά τους. Για τους περισσότερους, ωστόσο, αυτά θα είναι και τα τελευταία βήματα της ζωής τους.

Το σχέδιο της Εξόδου προδόθηκε. Οι Τούρκοι και οι Αιγύπτιοι πέφτουν επάνω στους μελλοθάνατους με μένος, και τη σφοδρή επίθεση ακολουθεί άγρια σφαγή. Η μάχη διεξάγεται σώμα με σώμα και σπαθί με σπαθί. Μόνοι, όμως, και βοήθητοι έχουν εμπλακεί σ' έναν άνισο αγώνα. Ο κάμπος του Ζυγού αλλάζει όψη, καθώς γίνεται ένα εκτεταμένο σφαγείο.

Κλάματα παιδιών, φωνές γυναικών, κραυγές πολεμιστών και ολολυγμοί ακούγονται. Χιλιάδες Έλληνες σφαγιάζονται ή αιχμαλωτίζονται, και από τους 10.000 περίπου που επιχειρήσαν την Έξοδο μόνο 1.300 άντρες και 100 περίπου γυναικόπαιδα κατάφεραν να διασωθούν.

Πίσω, μέσα στο «αλωνάκι», μια άλλη πράξη αυτοθυσίας και ψυχικού μεγαλείου εξελίσσεται.

Κατά την Έξοδο ακούστηκε από το Γ' Σώμα η φοβερή εκείνη κραυγή: 'Πίσω! Πίσω! Γυρίστε πίσω στα κανόνια!' Η προδοτική και μοιραία αυτή φράση προξένησε αυτό ακριβώς το οποίο σκόπευε: την πλήρη σύγχυση την καθοριστική στιγμή της Εξόδου.

Από ποιο στόμα βγήκε αυτή η κραυγή; Κατά τον Σπυρίδωνα Τρικούπη ο δράστης ήταν κάποιος «αλλοεθνής» αυτόμολος.

Από τις εφημερίδες Φίλος του Νόμου της Ύδρας και Γενική Εφημερίς του Ναυπλίου πιθανολογείται ότι ο προδότης ήταν αυτόμολος βουλγαρικής ή σέρβικης εθνικότητας. Σύμφωνα με μία άλλη απόψη υπεύθυνος για την προδοσία ήταν ένας νεαρός Τούρκος αιχμάλωτος ο οποίος δρεπέτευσε από το Μεσολλόγγι λίγες μέρες ενωρίτερα, και αποκάλυψε το μυστικό στους Τούρκους. Μετά την κραυγή ο εχθρός έκανε ξαφνική έφοδο στην πόλη, και την ίδια στιγμή οι προμαχώνες, όλοι, μαζί με τους υπονόμους, τινάχτηκαν στον αέρα, σαν

πυροτέχνημα.

Οι Τούρκοι σφάζουν όποιον βρουν ζωντανό, κρεμώντας σαν τα σφαχτάρια τα απροστάτευτα παιδιά. Κανείς αρσενικός από 12 χρονών και πάνω δεν θα μείνει ζωντανός. Και ό,τι μένει, το καταστρέφουν καίγοντάς το.

Η σκληρότητα είναι απεριγράπτη. Αίμα και στάχτη. Μαζί με την αγγελία της επικράτησης, ως τεκμήριο νίκης οι Τουρκοαιγύπτιοι αρχηγοί έστειλαν στον Σουλτάνο 3100 ζευγάρια αυτιά. Όσα γυναικόπαιδα άρπαζαν, τα μάρκαραν προς την Αλεξάνδρεια, τη Σμύρνη ή την Πόλη, όπου τα πουλούσαν στα σκλαβοπάζαρα ως δούλους. Η τραγωδία έληξε με πλήρη εξανδραποδισμό! Στις 12/24 Απριλίου, Μεγάλη Δευτέρα, το Μεσολλόγγι κυριαρχείται από τους εχθρούς. Ο θάνατος έχει πέσει βαρύς πάνω στην καμένη πόλη.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να αναφερθούν οι δύο επιστολές - καταπέλτης για την αδιαφορία των αρμοδίων, που έστειλαν ορισμένοι διασωθέντες οπλαρχηγοί, την 12η Απριλίου 1826, την επομένη δηλαδή της Εξόδου, και την 23η Απριλίου 1826. Υποστηρίζουν, μεταξύ άλλων, ότι: *‘Δεν εισακούοντο τα γραφόμενά μας’*. Η παρηκμασμένη Διοίκηση με την ανεπάρκειά της, η κατασπατάληση των πόρων από το δεύτερο δάνειο, και ο εμφύλιος σπαραγμός πολιτικών και στρατιωτικών, όλα μαζί, συνδυαστικά, έβλαψαν την υπόθεση του έθνους, τη στιγμή μάλιστα που η επισιτιστική κρίση στο Μεσολλόγγι ήταν απελπιστική.

Το Ολοκαύτωμα της νύχτας της 10ης προς την 11η Απριλίου 1826, διήρκησε έξι ώρες (3-9 το πρωί). Τα τρία Σώματα στα οποία είχαν χωριστεί οι Εξοδίτες, μάζεψαν τα συντρίμια που είχαν απομείνει.

Οι ήρωες της Φρουράς αποδίδουν «το στερνό χαιρετισμό και θρήνο» στην Ελλάδα, ενώ γύρω τους η φύση σκορπίζει το άρωμά της. Ο ήλιος το πρωί που ανέτειλε, φωτίζει τον ματωμένο τόπο που κείτονταν οι ήρωες νεκροί:

Τριαντάφυλλά’ ναι θεϊκά στην κόλαση πεσμένα.

9. Η απήχηση της πτώσης του Μεσολογγίου

Εκείνο το πρωινό του Απριλίου, το Μεσολόγγι, με τον

εκούσιο θάνατο, άνοιξε το δρόμο για τον ξεσηκωμό της Ελλάδας. Χωρίς το Μεσολόγγι δεν θα αφυπνιζόταν ο κόσμος της Ευρώπης. Από εκείνη τη θυσία και μετά, θα πηγαίναμε «με φουσκωμένα τα πανιά, περήφανα κι ωραία» προς την κατάκτηση του υψηλότερου ηθικού αγαθού, της εθνικής ελευθερίας.

Η περιφρόνηση του θανάτου, η αυταπάρανηση της ζωής για την επίτευξη του εθνικού στόχου, έδωσε θάρρος και φως όχι μόνο στους ίδιους τους Έλληνες, αλλά και στους λαούς της Ευρώπης που παρακολούθησαν συγκινημένοι τη θυσία. Είναι άλλωστε μια εποχή, κατά την οποία η Γαλλική Επανάσταση (1789) και άλλα αντιμοναρχικά κινήματα έχουν ήδη δημιουργήσει ένα ισχυρό ρεύμα προς πολιτικές ανατροπές υπέρ της δημοκρατίας.

Ο αντίκτυπος της πτώσης του Μεσολογγίου υπήρξε μεγάλος. Μέσα στο 1825 το φιλελληνικό κίνημα, με σημαντική κινητήρια δύναμη τον Ιωάννη Καποδίστρια, είχε κυριολεκτικά ανάψει από τη μια άκρη της Ευρώπης ως την άλλη.

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου, ωστόσο, και οι προσπάθειες του Καποδίστρια στην Ελβετία εντείνονται, αλλά και ολόκληρη η Ευρώπη εντυπωσιασμένη θα εξυμνήσει το μεγαλείο της θυσίας. Στο Κοινοβούλιο της Γαλλίας, λόγου χάρη, ο François-René, vicomte de Chateaubriand θα υποστηρίξει ότι *‘ο αγών των Ελλήνων κατήντησε κοινός αγών όλων των εθνών’*. Ο Eugène Delacroix, εξάλλου, θα ζωγραφίσει το σπουδαίο του έργο *‘Η Ελλάδα βγαλμένη από τα ερείπια του Μεσολογγίου’*. Μεγάλες προσωπικότητες της Ευρώπης θα δείξουν μέγιστο φιλελληνισμό και θα γίνουν υποστηρικτές της απελευθέρωσης της Ελλάδας. Το Μεσολόγγι κατέστη το επίκεντρο του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού, και βοήθησε υλικά, διπλωματικά και πολιτικά. Εξάλλου, με τη θυσία του, ξερρίζωσε τις μοναρχικές αντιλήψεις και μετέστρεψε τα πολιτικά φρονήματα των Ευρωπαίων.

Η πτώση του Μεσολογγίου, με τη μεγάλη απήχηση, αποτέλεσε πανανθρώπινο σύμβολο τόλμης και ήθους. Η πτώση αυτή ήταν μεγαλειώδης, επειδή περιφρόνησε τη χαρά της ζωής, αψήφησε τον πειρασμό της ύλης και

γελοιοποίησε την παντοδυναμία του εχθρού. Έπεσε, αλλά ανύψωσε τον άνθρωπο πάνω από το συνηθισμένο μέτρο της φύσης του. Έτσι, πέτυχε περισσότερα και από την πιο ένδοξη νίκη. Τάραξε τις ψυχές του κόσμου, και από τοπική πολιορκία έγινε διαρκής και παναθρώπινη ιστορική παρουσία. Απ' την καρδιά των Ευρωπαίων ξεχύθηκαν κύματα φιλελληνισμού, ενισχύοντας τα ιδανικά που την 20ή Οκτωβρίου του 1827 οδήγησαν στη Ναυμαχία του Ναυαρίνου.

Η Ναυμαχία αυτή ήταν κατ' ουσίαν εκείνη η οποία διέσωσε την Επανάσταση, που είχε σημαντικά ατονήσει μετά από 6 ολόκληρα χρόνια αιματηρών αγώνων.

10. Η θυσία των Ελεύθερων Πολιορκημένων δεν πήγε χαμένη

Το Μεσολόγγι, με τη δύναμη της αντίστασής του, έγινε σύμβολο άχωρο και άχρονο, υπερχρονικό. Αυτή τη διάσταση, της αιωνιότητας, ο Σολωμός δείχνει ότι την έχει πλήρως συνειδητοποιήσει. Η θυσία των αγωνιστών δεν αποτελεί για τον ποιητή ένα απλό επεισόδιο, ή μια τοπική εκδήλωση ενός πολέμου.

Αντιθέτως, μέσα από τα λόγια του ξετυλίγεται η σημασία της αιωνιότητας με τρόπο ώστε να περιβάλλει την ανθρωπότητα.

Η συνύπαρξη του τοπικού και του καθολικού στοιχείου θα αξιοποιηθεί από τον Σολωμό, ώστε μέσα από τους Ελεύθερους Πολιορκημένους να διατυπώσει την ιδεατή απεικόνιση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Εξάλλου, θα πραγματοποιήσει μια ποιητική τομή, με την μετατροπή του 'υλικού' γεγονότος σε καλλιτεχνικό λόγο, και την αναγωγή της ιστορίας και της συναισθηματικής έντασης σε αισθητική εμπειρία.

Η θυσία του Μεσολογγίου δεν πήγε, επομένως, χαμένη. Οι απλοί ήρωες, με τη συμβολή και του ποιητή, από ένα συγκεκριμένο τόπο θα οδηγηθούν στη σφαίρα του καθολικού και θα υψωθούν σε πανανθρώπινα σύμβολα. Τρία χρόνια μετά την άλωση, στις 2 Μαΐου του 1829, το Μεσολόγγι ελευθερώθηκε από τους Τούρκους. Ο Καποδίστριας, ως Κυβερνήτης, πανηγύρισε το γεγονός τελώντας πάνδημο εορτασμό στην Αίγινα.

Με προσωπική του εντολή, συγκεντρώθηκαν τα λείψανα των μαχητών που έπεσαν κατά την ηρωική έξοδο για να φυλαχτούν σε ένα μνημείο. Η διακήρυξη του μεταξύ άλλων, ανέφερε: «έχομεν χρέος να συλλέξωμεν μετ' ευλαβείας τα σεβάσματα αυτών λείψανα και να τα καταθέσωμεν εις τι μνημείον, όπου η πατρίς ν' αποδίδη κατ' έτος τον φόρον ευγνωμοσύνης της εις την κόνιν των ανδρών εκείνων, οι οποίοι εμαρτύρησαν ηρωικώς υπέρ του ιερού αγώνος αυτής».

Στα 1830, με την επίσκεψη του Καποδίστρια στο Μεσολόγγι άρχισε να ανεγείρεται το 'Ηρώο'. Μέσα στα άγια χώματα συγκεντρώθηκαν τα οστά των ηρώων, και στήθηκαν μνημεία. Ιστορικοί και πεζογράφοι έλληνες και ξένοι αναφέρθηκαν με εγκώμια στο Μεσολόγγι, το οποίο ο Κωστής Παλαμάς ονόμασε «στεφάνωμα και καύχημα της Νεοελληνικής Ιστορίας».

Το 1937 ανακηρύχθηκε «Ιερά Πόλις», αποτελώντας για πάντα ένα κυρίαρχο πολιτικό γεγονός της Ελληνικής Επανάστασης.

11. Επίλογος

Σήμερα, η επέτειος των 200 χρόνων από εκείνη την δραματική ημέρα, βρίσκει την Ελλάδα αρκετά καταπονημένη από δύο συνεχόμενες κρίσεις, οικονομικής και υγειονομικής αιτίας. Η αποτίμηση των κρίσεων αποτυπώνεται με αρνητικό πρόσημο σε όλους τους τομείς. Κυρίως όμως αποτυπώνεται στο σύστημα αξιών της κοινωνίας, καθώς η κρίση αυτή σε ηθικό επίπεδο εκδηλώνεται με τη μορφή μιας γενικευμένης διαφθοράς των πολιτών της, την εξατομικευμένη, ωφελμιστική και όχι συλλογική συνείδηση, και μια εκφυλιστική χαλαρότητα απέναντι στη βία, την παραβατικότητα και την αδικοπραγία.

Η διχόνοια, ο διχασμός, η πόλωση, η αποφυγή ανάληψης ατομικής και κοινής ευθύνης, σε συνδυασμό με την αποπολιτικοποίηση των πολιτών, συνθέτουν μια εικόνα στασιμότητας και πλήρους σύγχυσης.

Η ηθική υποβάθμιση επηρεάζει, όπως είναι φυσικό, και τον νομικό και τον πολιτικό πολιτισμό της χώρας, δηλαδή την αποτελεσματικότητα στη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.

Ορισμένοι, μάλιστα, αναφέρονται και σε κρίση της ίδιας της δημοκρατίας. Άλλοι, υποστηρίζουν ότι ίσως, μάλιστα, μέσα στο αμφιλεγόμενο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης να έχουμε ήδη μεταβεί και σε ένα 'μεταδημοκρατικό' στάδιο. Στην παρούσα εργασία δεν θα αναλύσουμε περαιτέρω το ζήτημα αυτό, επισημαίνοντας ωστόσο την ανισομερή κατανομή δύναμης ανάμεσα στους πλούσιους (λίγους) και τους φτωχούς (πολλούς), την πολιτική αποξένωση, τον διχασμό, και την πόλωση.

Τα συμπτώματα αυτά της κρίσης καθιστούν αναγκαία την ιδεολογική συζήτηση για την «κρίση δημοκρατίας», με σκοπό την ανανέωση και την ενίσχυση της δημοκρατίας και τη διάσωση των εθνικών χαρακτηριστικών της χώρας, που σήμερα αμφισβητούνται ή ακόμη και απειλούνται.

Ας μη ξεχνάει κανείς πως εκτός από τα εσωτερικά προβλήματα, υφίσταται ακόμη και ο εξωτερικός εχθρός της χώρας, ο οποίος είχε παλιότερα εξωθήσει το Μεσολόγγι στα άκρα.

Η δημοκρατία δεν είναι, πάντως, ούτε κάτι δεδομένο, ούτε και κάτι στάσιμο. Για να παραμένει ζωντανή χρειάζονται ορισμένες συνθήκες, όπως: α) συνειδητοποίηση της αξίας της, β) επαγρύπνηση για την εφαρμογή της, γ) συνεχή προσπάθεια, ώστε να βρουν οι δημοκρατικοί θεσμοί τη λειτουργικότητά τους, και δ) αποσαφήνιση του οράματός μας για το μέλλον της κοινωνίας. Αν δεν υπάρξει μια πολιτική συναίνεση στο ερώτημα «ο σύγχρονος άνθρωπος ποιού τύπου κοινωνίας μπορεί να είναι φορέας;», θα παραπαίουμε για καιρό, χάνοντας την πολύτιμη κοινωνική μας συνοχή.

Χρειάζεται, επομένως μια γενικευμένη ωρίμανση του πολιτικού συστήματος, ώστε να γίνουν γενναίες υπερβάσεις, τόσο από τα κόμματα - που έχουν εθιστεί στην ψηφοθηρικό λαϊκισμό, όσο και από τους πολίτες/ψηφοφόρους - που έχουν εθιστεί στο προσωπικό συμφέρον. Αν δεν υπάρξει ομοθυμία και σοβαρές διεργασίες για την επίτευξη της απαιτούμενης συνεργασίας, δεν θα είναι πολύ θετικό το μέλλον. Ο πολιτικός ρεαλισμός, αντί για τα όρια του κυνισμού που

φθάνει μερικές φορές σήμερα, θα πρέπει να οδηγήσει στην συνειδητοποίηση της συνευθύνης όλων.

Όσο δεν επιτυγχάνονται οι παραπάνω στόχοι, για μια κοινωνία ποιοτικά δημοκρατική, τόσο θα απέχουμε από το όραμα της ελευθερίας που ονειρεύτηκαν οι Μεσολογγίτες. Μόνο η δόμηση πολιτικών που: α) αυξάνουν την εμπιστοσύνη των πολιτών στους θεσμούς, β) αποσαφηνίζουν τα όρια της ελευθερίας, γ) εκσυγχρονίζουν τις δομές χωρίς την 'αποπροσωποποίηση' του ανθρώπου, και δ) προσβλέπουν στον μετασχηματισμό της τυπικής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σε ουσιαστική συμμετοχή, δηλαδή στη δημοκρατία της κοινωνίας των πολιτών, θα είναι αντάξια εκείνης της πανάκριβης θυσίας των ηρώων του Μεσολογγίου, ώστε να βρει δικαίωση ο αγώνας τους...

*****

*Η Κωνσταντίνη ΓΟΓΓΑΚΗ είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στη Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Εθνικού & Καποδιστριακού Παν/μίου Αθηνών, και διδάσκει «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία & στη Φιλοσοφία του Αθλητισμού». Ολοκλήρωσε τις Βασικές Σπουδές στο ΤΕΦΑΑ Παν/μίου Αθηνών, και στη Φιλοσοφική Σχολή του Παν/μίου Αθηνών, ενώ έχει σπουδάσει και στη Δραματική Σχολή του Εθν. Θεάτρου Ελλάδος. Από το 1997 είναι αριστούχος διδάκτωρ του Παν/μίου Αθηνών, όπου υποστήριξε δημόσια το PhD in Philosophy of Sport, που είχε εκπονήσει στη Δανία με θέμα 'Αε Semiotic of Delphic Myths'. Πραγματοποίησε επίσης Μεταπτυχιακές Σπουδές «Φιλοσοφίας» (1982-1989) στη Β' Έδρα Φιλοσοφίας, Ευάγγ. Μουτσόπουλου, και «Δραματικής Ποίησης» (1988-1990) στο Κλασικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Παν/μίου Αθηνών. Στο Københavns Univ., Inst. for Nygraesk og Balkanistik, ολοκλήρωσε επίπεδο Μεταπτυχιακών Σπουδών το θέμα: «Den europæiskelitteraturs seimiotik i det 19. århundrede og undersøgelse af karakter-istika for nygræske studier i Danmark» (1990-1991), ενώ στο Inst. for Graesk og Latin, πραγματοποίησε Μεταπτυχιακές Σπουδές «Philosophy», με θέμα «Søren Aabye Kierkegaard. The progenitor of 20th-century existential philosophy» (1992-1993). Σε συνεργασία με το Inst. for Graesk og Danmarks Højskole for Legemsøvelser ολοκλήρωσε τις Μεταπτυχιακές Σπουδές με θέμα «Αε Mythological Sources of the Delphic Games. A Juxtaposition with the relevant European Research of the 20th century» (1992-1993). Επίσης, στο Institut for Nordisk Filologi του Københavns Universitet σπούδασε σε Μεταπτυχιακό επίπεδο «Αε Semiology of Nordisk Mythology» (1992-1993). Από το 1999 είναι εκλεγμένο μέλος ΔΕΠ του Παν/μίου Αθηνών. Είναι συγγραφέας των βιβλίων «Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό», εκδ. Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2003, και «Το ολυμπιακό ιδεώδες. Παγκόσμια κρίση και προοπτικές», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2013.